

STIMULERINGSPROJECT ONDERWEG

Aan de voorbereidingen van het Stimuleringsproject Friese Rassen en Gewassen lijkt geen einde te komen, er is toch weer een stap vooruit gedaan. Op 2 oktober werd bij het Iepen Mienskipfûns de subsidieaanvraag ingediend. Daarna zijn de aanvragen voor cofinanciering de deur uit gegaan. Omdat de kansen beperkt zijn wordt dat nog een probleem. Het is aan het provinciaal bestuur voorgelegd.

In Noordwest-Fryslân zijn de mogelijkheden voor cofinanciering nog veel kleiner. Het Waddenfonds waarvan een aanmerkelijke bijdrage werd verwacht viel uit. Een deel van Noordwest-Fryslân waar het project gelokaliseerd werd viel buiten het gebied dat door het fonds bestreken wordt. Het Platform richt zich nu eerst op Noordoost-Fryslân. Doel van het project is daar een substantiële bijdrage te leveren aan het in stand houden en toepassen van het Fries levend erfgoed. Het project omvat vijf locaties.

Allereerst *De Kruidhof* in Buitenpost. Daar kunnen excursies in de kruidtuin gecombineerd worden met een bezoek aan de door het Werkverband aangelegde demotuin. Er is een grote zaal voor presentaties. Een bramenpad biedt een kijkje op een deel van de houtige gewassen. In de Kruidhof en bij Il Casale in Rijperkerk worden smaakproeven en kookworkshops georganiseerd. Bij dagopvang *De Buorkerij* in Sumar worden de Friese dierrassen getoond en besproken. Excursies bij het in dat dorp ingerichte voedselbos *De Iest* maken duidelijk hoe de Friese akkerbouwgewassen in zo'n bos geïntegreerd kunnen worden. *De Iterstún* in Eastermar biedt de mogelijkheid belangstellenden te laten zien hoe de daar geteelde Friese nutsplanten kunnen bijdragen aan een belangrijk onderdeel van het dorpsgebeuren. Noordoost-Fryslân is bij uitstek het gebied waar in boomwallen houtige gewassen voorkomen. Samenwerkend met het project *Boeren tussen boomwallen* wordt de belangstelling hiervoor versterkt.

Nu maar afwachten hoe er op de subsidieaanvraag en de voorstellen tot cofinanciering gereageerd wordt. In december als er opnieuw een nummer van OER

verschijnt, weten we meer.

De mogelijkheden die Empatec in Noordwest-Fryslân biedt, worden zo mogelijk opgepakt in een tweede Stimuleringsproject dat in 2025 aan het Iepen Mienskipfûns wordt voorgelegd.

In 2024 wordt in Noordwest-Fryslân door het Werkverband wel alvast een begin gemaakt met zaadwinning.

EEN SLAKKENPLAAG

Het gaat niet goed met de slakken. Door klimaatverandering en verzuring van de bodem is hun aantal sterk afgenomen. Toch werd het tuinieren in 2024 door een slakkenplaag getergd. Bij het Werkverband vragen ze zich af wat dit betekent voor het instandhouden van het zaad voor de zakjes die sinds enkele jaren bij sommige Welkoopvestigingen en in tuincentra aangeboden worden.

Wat er met de slakken gebeurt is zorgwekkend, zeggen natuurbeschermers in de laatste aflevering van het kwartaaltijdschrift van It Fryske Gea. Slakken zijn de afvalopruimers in de natuur en een belangrijke voedselbron voor veel vogels en vissen. In zwemvijvers worden slakken gebruikt voor de bestrijding van algen en wier.

Fryslân telt zo'n dertig soorten landslakken. Veel minder dan bijvoorbeeld in Limburg. De kalkrijke gronden daar zijn aantrekkelijker dan de zure veenbodems in Fryslân.

EEN INTERNE VERKENNING

Een provinciale ambtenaar heeft binnen het Provinciehuis een interne verkenning uitgevoerd. Onderzocht werd "welke handelingsperspectieven er voor de provincie Fryslân zijn om de Friese rassen en gewassen integraal te conserveren binnen de verschillende provinciale opgaven." Diverse collega's van de ambtenaar voerden aan dat de Friese rassen passen bij het ontwikkelen van Friese streekproducten. Verder leveren de mede door het Platform gekoesterde houtige gewassen een bijdrage aan het behoud van de biodiversiteit, een belangrijk aandachtspunt binnen het provinciaal beleid. Verwezen werd naar de Friese Bomen- en Bossenstrategie. Bij aanplant verdienen de oorspronkelijke houtige gewassen de voorkeur.

In de tekst wordt gewezen op het in verband brengen van de Friese rassen en gewassen met het nieuwe natuurbeleid, het Programma Landelijk Gebied en de Landbouwagonde. Het op de voorpagina voorgestelde door het Platform geïnitieerde Stimuleringsproject is mede daarop afgestemd.

ONTMOETINGS DAG

Op 22 november wordt bij de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed in Amersfoort een *Ontmoetingsdag* gehouden.

Besproken wordt of er in Nederland een soortgelijk Platform als we in Fryslân kennen kan worden ingesteld. Het doel van de bijeenkomst is te onderzoeken of er onder meer met het oog op beïnvloeding van het overheidsbeleid een landelijk Platform Levend Erfgoed mogelijk is.

Bovendien wordt besproken of de organisatiegraad van het erg versnipperde veld, startend met een jaarlijkse Platformbijeenkomst verhoogd kan worden. Op termijn zou zo mogelijk een landelijke koepelorganisatie kunnen worden opgericht. Het gaat er om duidelijk te laten worden dat het behoud van de oorspronkelijke rassen en gewassen geen 'gewone hobby' is, maar dat het werken met erfgoed voor onze samenleving een waarde heeft. De initiatiefnemers willen de geschiedenis van de landbouw, zoals in 'Tiden hawwe tiden' (nr. 14 van de Friese Platformreeks) er ook bij betrekken. Bovendien vragen ze aandacht voor het Culinaire Erfgoed en de Tuin- en Landschapsinrichting. De neerslag in de beeldende kunst en de waarde van een genetische genenpool wel of niet wordt er ook bij betrokken.

FRIESE STABIJ'S ZIJN LIEVER, KNUFFELIG EN GEMAKKELIJKER

In de **FRYSKE HOUNEN**, het blad van de Nederlandse Vereniging voor Stabij- en Wetterhounen, vertelt stabijfokker Francis Otten over een door de Stabij Sjoerdje geleverd nestje met vier prachtige reuen en een al even mooi teefje. De wachtlijst voor teven is langer dan die voor reuen. Wanneer je mensen vraagt: waarom geen reu, zeggen ze: "Teefjes zijn liever, rustiger, knuffeliger, makkelijker" enzovoort.

FRYSKE SIEDMINGSELS FAN EN FOAR FRYSKE GRUN

Yn it lêste nûmer fan it kwartaaltydskrift *Us Gea* stiet in artikel oer plantesoarten dy't fan oarsprong yn Fryslân foarkomme. It Fryske Gea hat mei plantenkwekerij Cruydhoeke út Nijeberkeap mingsels gearstald mei sied fan planten dy't yn de natuergebieten fan it Gea foarkomme. Sa wurdt der in bydrage levere oan it bioferskaat. De mingsels binne fan midden septimber ôf beskikber foar grutte grûneigners, letter ek foar partikuliere tûnbesitters. It giet om trije mingsels fan tweintich oan't tritich plantensoarten.

Pinksterblom

Mingsels dy't hjoeddedeie foar de Fryske barmen brûkt wurde ha gjin inkelde relaasje mei de lokale oarspronklike wylde floara.

Ien fan de lokaasjes dêr't sied sammele waard wie de Noarderkrute by De Feanhoop. Dêr wie sied te finen fan ûnder mear de *Soldateknoop*. Yn De Bolderen by de Alde Feanen waard sied fûn fan de *Djerreblom*, yn de Huiteboersterbûtenpolder fan de *Seestikel*, oan de Slachtedyk fan de *Pinksterblom*.

Wylde lânseigen plantesoarten binne ûnderdiel fan in lokaal ekosysteem, ferflechte mei in soad oar libben. Sa'n plantensoart is gasthear fan ynsekten, flinters, bijen, waspen en wantsen. Dy ha allegear wat by dy planten te sykjen. As jo it sied fan dy planten op in goed plak útsaaije, helpe jo dêrmei ek de ynsekten, fûgels en oare bistesoarten dy't dy ynsekten op ite. Ymportearre soarten misse faak dy ferbinings. Mei as gefolch dat sokke ekosystemen ferlern geane. De blommepracht yn de barmen troch dêr frjemde soartejn te siedzjen giet dan t'n koste fan it bioferskaat.

De pears bloeiende *Soldateknoop* is in moai foarbyld fan

de gearhing tusken planten en ynsekten. De plant is gasthear foar in heal dosyn kribbelbistkes mei nammen dy't allegear nei de plant ferwize. De Pinksterblom is gasthear foar it *Oranjetipke*, in flintersoort dêr't it net goed mei giet. De ferwachting is dat it siedzjen fan it sied fan dizze blom ek oan dizze flinter t'n goede komt. De *Skerpe Bûterblom* is ûnder mear gasthear foar in sweefmichje dy't piken fan de skries graach leste. Ek fan dizze lânseigen plant is sied yn de mingsels opnommen. In soad populaasjes fan wylde planten binne yn Fryslân de ôfrûne desennia folle lytser wurden. Se komme hast allinne noch foar yn de natuergebieten. De siedmingsels dy't nou ferspraat wurde drage by oan it werom kommen en it mearfoarmige libben dat der mei gearhinget. As de troch it Gea nei foaren helle blommen yn it agraryske gebiet nei foaren komme, meitsje hja diel út fan it agrobioferskaat en soe it Platfoarm yn de soarch diele kinne.

Soldateknoop

HOE EN WAAROM EEN FOKPROGRAMMA

Het fokken van dieren veronderstelt het systematisch nalopen van enkele foktechnische stappen. Deze bepalen samen het fokprogramma. Fokken is het verbeteren van de aanleg van dieren door steeds de beste dieren als ouderdier te gebruiken. Bij het opstellen van een fokprogramma moet het toekomstig gebruik van het dier duidelijk zijn. Pas dan kan een fokdoel worden opgesteld.

Welke dieren vertegenwoordigen het beste een ras? "Een groep dieren behoort tot één ras wanneer deze zich onderscheidt van andere (groepen) dieren door een aantal erfelijke en lichamelijke overeenkomsten". Zo definieert Van Dale het begrip. Dit bepaalt waarom er bij het fokken wel voor het ene en niet voor het andere dier wordt gekozen. Uiteraard gelden deze eigenschappen ook voor de akkerbouw- en fruitrassen die door de bij het Platform behorende organisaties in stand worden gehouden.

Een fokdoel of teeltdoel bestaat meestal uit verschillende onderdelen. Voor de meeste fokkers en telers is het uiterlijk (bij dieren volgens de rasstandaard) erg belangrijk. Dan gaat het om een omschrijving van de bouw, de grootte, de kop en overige kenmerken (zoals kleur en behang). De beweging van het dier moet voor sommige rassen vooral functioneel zijn. Het karakter is ook een belangrijk aspect, dat bepaalt of het of het dier geschikt voor het gebruik is. Gezondheid en vruchtbaarheid (vitaliteit) krijgen de laatste tijd steeds

meer aandacht. Zoals bij de Wetterhoun, kan het afnemen van het aantal lijders aan specifieke erfelijke ziekten en/of het terugdringen van het aantal dragers ook als fokdoel worden gesteld.

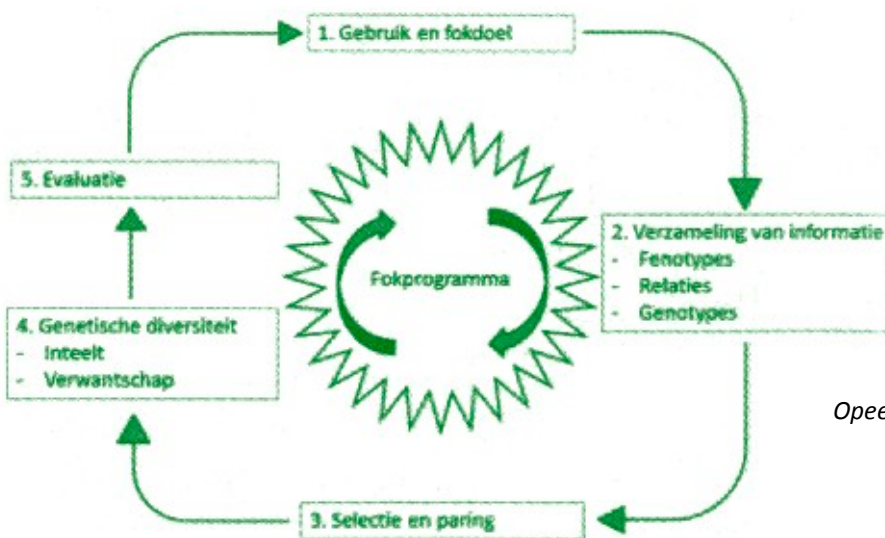
Voor het bepalen van het fokdoel kan het ideaalbeeld van iedere fokker verschillen. Zo is voor de één een mooie kop belangrijk, voor de ander kan de nadruk liggen op een sterk gebouwde rug of het karakter. Voor een rasvereniging is het belangrijk om bij het opstellen van het fokdoel de focus te leggen op het gemiddelde dier in de populatie. Daarnaast is een lange-termijn-doel belangrijk: 'over tien jaar willen we dat bereikt hebben'

Het laatste fokdoel is om zó te kunnen selecteren dat alle nakomelingen gemiddeld beter zijn dan hun ouders. Bij zeldzame landbouwhuisdieren geldt, dat het behoud van de (genetische) kenmerken van het ras voor het fokdoel bepalend is.

Een fokdoel moet zo worden gedefinieerd dat het realistisch is, dus haalbaar wat het aantal en de aard van de kenmerken betreft.

Het fok- en teeltdoel wordt dus voor een belangrijk deel bepaald door het gebruik van het ras. Als het consequent over een aantal jaren wordt gehanteerd, worden uiteindelijk verbeteringen zichtbaar.

(Ontleend aan Kor Oldenbroek)

Opeenvolgende stappen in een fokprogramma

HET AARDAPPELVIRUS VOOR BLIJVEN (3)

Het Werkverband Friese rassen onderneemt een poging twee Friese aardappelrassen uit de collectie die ziek waren geraakt weer gezond te maken. In vorige afleveringen van OER werd daar al een en ander over verteld.

Ondertussen vordert het project gestaag. Het ziet er naar uit dat er weer gezonde exemplaren van het op de Friese zandgronden ontstane *Woudgeeltje* en de door D. Langhout te Welsrijp gekweekte en door Durk van der Schaaf in Beetgumermolen in stand gehouden *Vroeg Op* ontstaan.

De stand van zaken in september 2024 is als volgt.

Van beide rassen werden gezonde aardappelplanten geselecteerd. Die werden in trays opgepot met substraat.

Inmiddels zijn de miniknollen geoogst. De planten zijn de zomer goed door gekomen. Ze stonden in een luisdichte kas. Doordat er een wielonderstel onder zit, was het mogelijk om deze te verrijden bij schraal of slecht weer. De kas moest bij storm twee keer naar de schuur worden verhuisd.

De knolopbrengsten waren buitengewoon goed. Waar werd uitgegaan van gemiddeld twee knollen, werden het er gemiddeld vier.

Knollen van het Wâldgieltsje

Vroegop in een luisdichte kas

In het voorjaar van 2025 worden de knollen opgepot. Ze zullen weer groeien in het luisdichte kastje. Nu wordt er niet gewerkt met stekken maar met knollen. Deze keer kunnen ze in een grotere pot (circa 1 liter) worden vermeerderd met een factor van gemiddeld vijf knollen. Het jaar daarop zijn er dan voldoende poters om in het volle veld aan te planten.

Tussendoor wordt er op virussymptomen gecontroleerd. Met een sneltest wordt eventueel gecontroleerd of het materiaal nog steeds virusvrij is.

Wordt vervolgd.....

HEEFT AGROBIODIVERSITEIT TOEKOMST?

In OER is meer dan één keer aandacht geschonken aan het verschijnsel agrobiodiversiteit. Dat omvat alle vormen van biodiversiteit die verbonden zijn aan de landbouw. Het heeft betrekking op de genetische variatie binnen de cultuurrassen en -gewassen die door het Platform, zoals in het op de voorpagina besproken project, in stand gehouden en toegepast wordt.

Daarbij behoort ook de wilde flora en fauna, voorzover deze in landbouwgebieden voorkomt.

De gewassen op het veld, het bodemleven, bloemen in de slootkant en de weidevogels, het is allemaal agrobiodiversiteit. Een betere benutting van de biologische variëteit maakt de landbouw minder afhankelijk van gewasbeschermingsmiddelen en kunstmest. Agrobiodiversiteit waar het bij het Platform om gaat, wordt daarom gezien als de sleutel tot een duurzame, maatschappelijk gewaardeerde landbouw. Genetische diversiteit maakt het voor plantensoorten mogelijk zich aan te passen aan nieuwe plagen en plantenziekten en aan omgevings- en klimaatveranderingen. Wilde planten en landbouwgewassen vormen bovendien een bron voor genetische modificatie. Genenbanken overal ter wereld slaan wilde planten daarom op. Bovendien worden op die plekken vele landbouwgewassen op kleine schaal voor onderzoek en commerciële doelen geteeld. Binnen een natuurinclusieve landbouw ligt het voor de hand inheemse of lokale dier- en plantenvariëteiten toe te passen.

Tegenwoordig voorzien vijf diersoorten de mensheid voor het leeuwendeel van dierlijke eiwitten en vetten. De meeste inheemse rassen, zoals het Friese Melkschaap en de Friese Roodbonte zijn vervangen met 'moderne' rassen. Ze dreigen daardoor uit de landbouw te verdwijnen. Als bron van genetisch materiaal hebben ze echter voor de huidige veeteelt en akkerbouw wel degelijk betekenis. Het zijn ook geharde rassen voor de biologische landbouw of in natuurterreinen.

De overheid verstaat onder een duurzame landbouw onder meer het behoud van de diversiteit en het landschap. Geen gemakkelijke opgave. Het houdt in dat

de marktpartijen en maatschappelijke organisaties er ook aan meewerken. Dit roept de vraag op welke rol de agrobiodiversiteit in het overheidsbeleid en bij marktpartijen en maatschappelijke organisaties tot dusver speelt.

Wat het overheidsbeleid betreft, kan aan de hand van overheidsdocumenten worden vastgesteld dat dit beleid, ook bij de provincies en de gemeenten nog in de maak is. Het in stukjes opgeknipte beleid van de overheden is een belangrijke oorzaak.

Behalve bij de overheden, is er ook bij het bedrijfsleven en de maatschappelijke organisaties een tekort aan draagvlak.

Het is de vraag of een op agrobiodiversiteit gericht beleid wel toekomst heeft. Het overheidsbeleid is te sectoraal en voorzover er resultaten zullen worden behaald, dient het beleid meer sturend te zijn. Een andere landbouwproductieketen zou daar ook aan kunnen bijdragen. De vraag is dan hoe de agrobiodiversiteit hierbij 'verinnerlijkt' kan worden. De overheid heeft als taak dat de in overleg met de marktpartijen en maatschappelijke organisaties te formuleren doelstellingen voor agrobiodiversiteit helder zijn.

FREARK ZWART SET HIM YN FOAR FRYSKE RASSEN EN GEWASSEN

'Ik doch it om't it sa slim is ien te finen', sei Freark Zwart út Easterbierrum, doe't him frege waard bestjoerslid fan it Wurkferbân te wurden. Cees de Groot út Boer hat Freark entûsjast makke foar it yn stân âlden en tapassen fan de Fryske rassen en gewassen. Hy fynt it mar neat, dat tûnkers om te siedzjen net-siedfêst materiaal brûke. "It is folle better dat hja in diel fan wat hja sels ferbouwe brûke om dêr yn in oar jier mei fierder te gean."

Freark syn heit wie yn de sechstiger en santiger jierren fan de foarige iuw gernier. Hy ferboude radyskes, spinaazje, blomkoal en oare griente. Chrysanten en anjers kamen ek foar. Earst die er dat yn in kas, doe't dy ôfbrutsen waard yn 'e folle grûn. Hy begûn doe ek mei betide ierpels.

Doe't Freark syn heit yn 1990 stoar, wie it bedriuw 14 bunder grut. Mei syn broer naam Freark it oer. Yntusken ferhiert er him as ZZP-er oan boeren om dêr alle wurksomheden te dwaan dy't by de ikkerbou en blommetylt hearre. In belangryk diel is it selektearjen fan sike planten yn ierpelfjilden. Freark hâldt him benammen ek dwaande mei it ûntwikkeljen fan nije ierpelrassen. Hy makke al mear as ien nij ras. Sûnt in jiermannich is er by it Wurkferbân ynstânhâlder. Sa helpt er mei om genôch sied te winnen foar de pûdsjes dy't it yn guon Welkoopwinkels en túsintra te keap binne. Dit jier soe er dêrta de *Swiete Grauwe Eart* ferbouwe. Fûgels wiene him foar, dy pikten de jonge plantsjes út 'e grûn.

Om de ierpels dy't it Wurkferbân yn stân hâldt frij fan luzen te hâlden, stiet by him thús sûnt in jiermannich in grutte tinte. Earder waard foar it yn stân hâlden de folle grûn brûkt, dêr't firussen guon ierpels oantaasten. As siik materiaal fan it Wâldgieltsje en de Vroeg Op yn de kas ynbrocht waard, bleaune dy raskes siik. Dan kin besocht wurde se wer sún te krjen. Earder yn dizze OER wurdt beskreaun hoe 't dêr oan wurke wurdt. Mei bygelyks Nynke, in seldsume ierpel mei reade eagen en Kike út Garyp slagge dat net. Dêr wiene op in stuit sels gjin sike eksimplaren mear fan.

Freark soe ek wolle dat guon fan de ierpels dy't er sún hâldt, bygelyks op streekmerken, as setters oanbean wurde. Hy tinkt dat de bygelyks troch Durk van der Schaaf ûntwikkele Redmer en de troch P. de Swart út Froubuert op 'e merk brochte Pandora dêr gaadlik foar binne. As it lytskalich oanpakt wurdt, binne sokke rassen frij om te ferbouwen. Freark hat bûten de kas sels net de romte om dit oan te pakken.

Om it al wat op gong te bringen, hat er oan in stikmannich ynstânhâlders in sekje mei ierpels útdield. Fan de tylt is mei troch it wiete waar fan 't simmer noch net it measte telâne kommen.

Ankommende sneon 2 novimber wurket Freark mei oan in ekspoasysje fan nije ierpelrassen foar leden fan de Fries-Groningse Aardappelwekers en belangstellenden. Dy wurdt hâlden yn Easterbierrum by Kees Palma, Hoannestreek 19a, te begjinnen om ien oere. De Fryske rassen binne dêr ek fertjintwurdige.

Wie op de hoogte wil blijven van wat zich bij het Platform Friese Rassen en Gewassen afspeelt, kan een abonnement nemen. Het blad verschijnt als kwartaaltijdschrift. E-mailabonnees betalen €10,00 in het jaar. Postabonnees €12,50. Betaling kan via NL16 TRIO 0197 646 174 ten name van Werkverband Friese Rassen. Bij betaling wel even het email-adres of het postadres vermelden.

Retouradres: Heerenweg 26 9262 SG Sumar

HERBARIUM WEEKEND

Stichting Hebarium Frisicum

Kom kennismaken met het herbarium, de speciale collecties gedroogde planten, houtcollectie, mossen en korstmossen.

Vrije toegang en inloop gedurende de beide dagen.

Zaterdag 2 en zondag 3 november

11.00 uur	Ontvangst met koffie en thee
13.30-14.30 uur	Lezing presentatie door Bert Maes over inheemse bomen, struiken en bramen *
14.45 uur	Inleiding over wilde bramen van Friesland *
15.00 uur	Presentatie en uitreiking eerste boek Bramenflora van Friesland
16.00 uur	Afsluiting met een drankje

* Alleen zaterdag

Locatie Stichting Herbarium Frisicum

Schoolstraat 19b
8471 CC Wolvega

Info: Karst Meier en Erik van den Ham

Telefoon: 06 38 22 88 73